

„ZÖLD BOLSEVIZMUS”

BUDAVÁRY LÁSZLÓ
NYILASELLENESSÉGÉNEK
ELLENTMONDÁSAI

V E S Z P R É M Y L Á S Z L Ó B E R N Á T

1941-ben egy figyelemfelkeltő és lényegre törő borítóval díszített pamflet jelent meg a budapesti *Nemzeti Élet* nyomdájában: a nyilasokat leleplezni kívánó iromány címlapján egy zöld nyilaskeresztet viselő vörös kígyó tekeredik rá a magyar nemzeti zászlóra, melynek tartórúdja Szent György lándzsájához hasonlóan szúrja át a hüllőt. A mű címe *Zöld bolsevizmus*,¹ szerzője pedig Budaváry László keresztényszocialista író és politikus volt, akit korábban vehemens zsidóellenességről és szélsőjobboldali nézeteiről ismert a közélet. Míg a szocialista történetírás a nyilasokat „úri fasisztákként” és „kapitalistákként” festette le,² addig a könyv – címe alapján – akár egy valós jelenségre is felhívhatta volna a figyelmet: a nemzetiszocializmus munkáspárti, proletár jellegű, forradalmi nézeteire. De míg más keresztényszocialisták, így Bangha Béla, Zadravec István vagy Lendvai István nyilasellenes írásainak elemzése abból a szempontból egyszerű feladat a politikai eszmetörténész számára, hogy azok félreérthetetlenül és konzekvensen egy irányba mutatnak, addig Budaváry esetének vizsgálata már nehezebb. Budaváry ugyanis eszmetörténeti szempontból *nem sokban tért el* a nyilas gondolattól, és mindössze párpolitikai szinten támadta a hungaristákat. Írásainak kutatását nehezíti, hogy a népbíróásra benyújtott kéziratanyagának nagy része elveszett, illetve a peranyagában citált újságcikkeket mind téves dátummal idézik.³ Tevékenysége eddig nagyrészt feltáratlan, egyedül Eöry Áron történész írt egy úttörő tanulmányt személyéről.⁴ Tanulmányomban be kívánom mutatni Budaváry nyilasellenes érvrendszerét népbíróági pere korábban nem elemzett anyagának, illetve ez idáig feltáratlan cikkeinek és írásainak tükrében.

NYILASELLENES FAJVÉDŐ

Budaváry görög katolikus tanítóként kezdte pályafutását, majd frontszolgálatot teljesített az I. világháborúban.⁵ Az izraelita sajtó szerint a háború után legelőször Pápan tűnt fel azzal, hogy a templomtoronyról való leugrással fenyegetőzött,

1 BUDAVÁRY László: *Zöld bolsevizmus. A nemzetietlen nyilas-mozgalom hűsége és döbbenetes képe*. Nemzeti Élet, Bp. 1941. – A kérdésről egy korábbi lapszámunkban Máthé Áron is megemlékezett, lásd bővebben: *Zöld bolsevizmus – A kommunista diktatúra elfelejtett előképe. Kommentár*, 2013/4. 90–100. (A Szerk.)

2 LACÓ Miklós: *Nyilasok, nemzetiszocialisták, 1935–1944*. Kossuth, Bp. 1966. 5–15.; TELEKI Éva: *Nyilas uralom Magyarországon*. Kossuth, Bp. 1974. 61. skk.

3 Budaváry népbíróági peranyagáért lásd: *Budapest Főváros Levéltára*. Budaváry László peranyaga. XXV.1.a. 1945.778. (továbbiakban: *BFL*, Budaváry peranyaga). Az itt idézett hiányosságok: *Uo.* 65., 160.

4 EÖRY Áron: „A pestühelyi pogromhős”, majd „detronizált apostol”. *Helyem, Házam, Palotám*, 2018/február. 20–27.

5 Életrajzi adataiért lásd: *BFL*, Budaváry peranyaga. 30.

amennyiben a zsidók el nem hagyják a várost – igaz, ugyanezen cikk szerint Budaváry valódi neve a román Buturescu volt, melyre semmilyen más forrás nem utal.⁶ Az újság abban tévedett, hogy ez lett volna első az szereplése, ugyanis még 1918 októberében forradalmi versben köszöntötte a köztársaságot.⁷

Budaváry keresztényszocialista színekben lett parlamenti képviselő, ám a Horthy-kor első éveiben mindössze vehemens antiszemitizmusával tűnt ki társai közül. Az *Egyenlőség* szerkesztője, Szabolcsi Lajos feljegyezte, hogy Budaváry 1919–21 között több mint 157 zsidóellenes beszédet tartott.⁸ 1920 augusztusában grandiózus beszédben hirdette a „vérszomjas zsidó férgek” teljes ki- és jogfosztását, követelve a zsidó ingó- és ingatlanvagyon, házak, földek, színházak, trafikok, engedélyek, licencek, üzletek stb. elkobzását, és szegény keresztényeknek való újraosztását.⁹ Már ebben a beszédében is megmutatkozik Budaváry szociális érzékenységének ellentmondása, mely a szegénységet enyhítő állami beavatkozást csak a zsidóság kárára tudta elképzelni. Nem is titkolta, hogy például az oktatás terén azért akarta kirúgatni összes zsidó kollégáját, hogy „hadd lássa a zsidó tanítócska, milyen az élet nyomorúsága”.¹⁰ Az ébredők *Éhezünk!* című plakátja mögött is ő állt: ez a hírhedt falragasz a zsidókat okolta a drágaságért, hirdetve, hogy „a zsidóság soha így nem tobzódott a jólétben, [míg] a keresztény milliók nyomorognak”.¹¹ Mindezt cinizmussal „filoszemitizmusnak” nevezte, azt értve ez alatt, hogy ostromozásaival voltaképpen neveli a zsidóságot.¹² Antiszemitizmusa – mely még akkoriban is szélsőségesnek számított – kivívta több keresztény közíró elítélését.¹³

Budaváry László ezen nézeteit azért is érdemes sorra venni, mert mindezekből – mint később bemutatom – voltaképpen nem sokat engedett nyilasellenes időszakában sem. Ennek ellenére Budaváry deklarálta a nyilaskeresztes mozgalom ellen fordult – azt azonban már nehezebb lenne meghatározni, hogy pontosan mikor is. Az biztos, hogy az ébredőket 1927-ben otthagytá, de 1934-ben a sajtó még hitleristaként utalt rá. Ő maga azt állította, hogy 1935-ig még szimpatizált is a nemzetiszocialista irányzatokkal, majd azok korrupciós ügyei és a magyar államiság elleni szervezkedései miatt „meggyőződött, hogy a nyilasmozgalom nem magyar mozgalom”.¹⁴ Állítása szerint 1938-ban a nyilasok már életveszélyesen megfenyegették, „azt mondták, hogy ő lesz az első, akit eltesznek láb alól”. Ennek ellentmond, hogy Budaváry lapja, a *Nemzeti Élet* 1935–39 között a nyilasoknak volt bérbe adva – ő azt állította, hogy csak anyagi nehézségei miatt adott teret nekik újságában.¹⁵ Ha szembe is került 1939 előtt a nemzetiszocialistákkal, akkor az személyes ügyekből fakadóan történhetett: 1934-ben zajlott például egy sajtócsörte, mely során a nemzetiszocialista Böszörmény Zoltánt nevezte „agybeteg szellemi mosléknak”.¹⁶ Egyesek azt feltételezik, hogy Budaváryt a kormány fizette

Budaváry László (1889–1962) a '20-as évek második felében (*Nemzeti Élet*, 1927. 51–52. szám, 437. oldal)

6 Buturescu. *Egyenlőség*, 1921. január 29. 1.; Budaváry. *Egyenlőség*, 1921. augusztus 27. 2.

7 A tigris. *Egyenlőség*, 1921. június 18. 3.

8 SZABOLCSI Lajos: *Két emberöltő. Az Egyenlőség évtizedei (1881–1931). Emlékezések és dokumentumok*. MTA Judaisztikai Kutatócsoport, Bp. 1993. 329. Szabolcsi sajtópert is kezdeményezett Budaváry uszító cikkei miatt, ennek anyaga azonban sajnos nem maradt meg. Lásd: BFL. VII.18.d-1921-05/0140. Budaváry László és Szabolcsi Lajos peres ügye.

9 *Zsidók a magyar társadalomban. Írások az együttélésről, a feszültségekről és az értékekről, 1790–2012.* szerk. KOMORÓCZY Géza, Pozsony, Kalligram, 2015. 791–793. I. kötet.

10 *Források Budapest történetéhez, 1919–1945.* szerk. SZEKERES József, BFL, Bp. 1972. 32–33. Hasonlóképp baloldali elemeket tartalmaz Budaváry elképzelése az általános, titkos választójogról, s idézhető a munkásgereknek szervezett nyaraltatási programja is. Lásd: BFL, Budaváry peranyaga. 13.

11 *Éhezünk. Szózat*, 1921. szeptember 20. 1.

12 Budaváry László új szerepben. *Egyenlőség*, 1921. augusztus 6. 10.

13 *Az ellenforradalmi rendszer baloldali sajtójáról, 1919–1932.* szerk. MÁRKUS László – VÁSÁRHELYI Miklós, MÚOSZ, Bp. 1975. 163.; SIPÓS Balázs: *Az (ellen)propaganda. Rákosi Jenő és a „keresztény kurzus”, 1919–1942.* *Múltunk*, 2005/3. 3–37.; A közbeszólások. *Egyenlőség*, 1920. augusztus 14. 6.

14 BFL, Budaváry peranyaga. 13.; Jegyzetek a hétről. *Egyenlőség*, 1934. augusztus 18. 2.; BUDAVÁRY: *Zöld bolsevizmus. I. m.* 98.

15 BFL, Budaváry peranyaga. 33., 43., 147.

16 A német árnyék. *Egyenlőség*, 1934. április 14. 5.

le, hogy a nyilasok ellen forduljon, azonban sokkal valószínűbb, hogy ki nem mondott személyi intrikák álltak a háttérben.

Bármilyen is volt a motivációja, az vitathatatlan, hogy Budaváry hevesen támadta a nyilasokat 1939 után. Rupert Rezső kisgazdapárti politikus maga számolt be róla, hogy találkozott Budaváryval annak országjárásakor 1942-ben: elmondása szerint a nyilasokat „bitang hazaárulónak” nevezte, „féllette az országot a háború következményeitől, és a nyilasoknak terhére rótta azt is, hogy azok a háborút elősegítik. Közölte velem azt is, hogy minden tőle telhetőt megtesz a nyilasok ellen [...] Közölte velem, hogy országszerte gyűlésekre utazik, és ahol csak lehet, keresztezi az útjukat”. Rupert kiemelte örömét, hogy egy egykori fajvédő politikus fordult a nyilasok ellen. Budaváry *Zöld bolsevizmus* című könyvének egy példányát oda is adta a liberális politikusnak.¹⁷ Érdekesség, hogy könyvét közigazgatási szereplőknek is megküldte. A kaposvári levéltárban megmaradt egy levél „főjegyző uram!” megszólítással, amelyben könyvét reklámozta: a „nyilas mozgalom” „bucharini módszerekkel” „osztályharcot támaszt”, írta, ezért kéri, rendelje meg könyvét több példányban községe számára.¹⁸

BUDAVÁRY LÁSZLÓ ÉRVEI

Miből álltak tehát Budaváry nyilasellenes érvei? Könyve és a *Nemzeti Életben* megjelent cikkei szerint első számú problémája a nyilasmozgalommal annak totalitárius államképe volt: egy *Szálasi vagy Imrédy?* című írásában mindkét politikust elutasította, mint „a zöld totalizmus és újpogányság” képviselőit,¹⁹ máshol pedig a vezérkultusz és a demagógia képviselőiként utalt Szálásra és híveire: „Zöld ing, karlendítés, torz kereszt – használja, viselje, akinek ezekben a sorsdöntő napokban kedve telik bele! De az a lélekrontás, amit ádáz kitartással, makacs hatalomvágygal, teljes felelőtlenséggel országszerte végeznek, immáron tűrhetetlen!”²⁰ Mindezen érvei azonban a személyeskedés szintjére

süllyednek, tekintve, hogy egy demokratikusabb berendezkedés mellett sosem emelt szót, és közben méltatta Hitlert mint diktátort is.²¹ Budaváry hasonlóképp kritizálta a párt demagóg szociális ígéreteit. „A nemzetiségeknek autonómiát ígérnek, a megtevesztett munkásoknak soha nem remélt

jólétet, a lézengő rittereknek fényes állásokat, tisztviselő tagjaiknak magas hivatalokat, uralmi pozíciót, a parasztoknak földosztást, az ifúságnak vezető szerepet az élet minden vonatkozásában”. Mint hozzátette: „a vak is látja az itt felsorolt ígérek egymással szembe[ni] inkompatibilitását”.²²

Dacára annak, hogy szerinte „a vak is látja” a nemzetiszocializmus demagógiáját, efféle demagógiával ő is szívesen élt. Saját magát büszkén vallotta szocialistának, kifejtve, hogy „az igazi szocializmus végcélja a tökéletes ember, az eszményien tökéletes társadalmi és nemzeti államrend”.²³ Ezen tökéletes szocialista államrend képviselőiként politikusok meglehetősen színes listáját adta meg: követendő példaként beszélt Atatürkről, Hitlerről, Mussoliniról, de még Gandhiról és Sztálinról is.²⁴ Noha később azt állította, hogy nem pártolta a világháborút, 1940 nyarán mégis arról írt, hogy „ellenfelünk”, „a nagytőke nem sajnál semmi áldozatot a végső győzelemért”. S bár ekkor még Magyarország nem állt hadban a nyugati szövetségesekkel, nem lehetett kérdéses, hogy Budaváry hol képzelte el az ország helyét a világkonfliktusban.²⁵ Ironikus módon később pontosan erre a cikkére hivatkozva állította a népbíróság előtt, hogy ő sohasem agitált a Szovjetunióval szemben, hanem mindig a kapitalizmus

17 Uo. 7., 39–40.

18 Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára. XXXII. 25. Andrassy Antal gyűjteménye. 31. doboz. Dátum nélkül.

19 BUDAVÁRY László: Szálasi vagy Imrédy? *Nemzeti Élet*, 1941. október 19. 1.

20 BUDAVÁRY László: Az „erkölcsi fundamentum”, *Nemzeti Élet*, 1941. március 23. 1.

21 BFL, Budaváry peranyaga. 12–15., 139.

22 BUDAVÁRY László: Gyáva tespedés. *Nemzeti Élet*, 1941. október 19. 2.

23 BUDAVÁRY: *Zöld bolsevizmus*. I.m. 120.

24 BUDAVÁRY László: Az ív lefelé hajlik. *Nemzeti Élet*, 1940. március 17. 1–2.; BFL, Budaváry peranyaga. 23.

25 BUDAVÁRY László: Szabadkőművesek. *Nemzeti Élet*, 1940. július 14. 2.

egykori fajvédő politikus
fordult a nyilasok ellen

ellen, a munkásosztály oldalán dolgozott. Mint érvelt, ha támadta is a bolsevizmust, akkor mindig a Tanácsköztársaságra gondolt, és soha nem a Szovjetunióra, melyről egyébként „sem volt kellő politikai áttekintése”. Budaváry azt vallotta, hogy azóta korábbi kommunistaellenes nézeteit is felülbírálta, mivel a háború után szocialista könyveket olvasott, és megértette, hogy a „Szálasi-nagyttőke” azonos a „zsidó nagytőkével”.²⁶ Ezt a kétségkívül egyedi gondolatmenetet azonban – sajnos – már nem fejtette ki részletesebben. S míg fenti nézeteiből fakadóan akár szorgalmazhatta volna a szociáldemokráciával való együttműködést is a nyilasok ellen, ezt a lehetőséget elvetette: mint érvelt, a jobboldali munkásságnak kell átvennie a szociáldemokrácia helyét, mely számára nem látott jövőt a magyar közéletben.²⁷

Támadásai során Budaváry egyéb érvei – mint a magyarellenessé román Vasgárdával fenntartott nyilas kapcsolatok leleplezése,²⁸ vagy a németek általi nyilas kitartottság vádja²⁹ – mellett gyakorta hivatkozott még a nyilasok erőszakos, gyakran a fizikai támadásoktól sem visszariadó politizálására. Mindez nem meglepő, tekintve, hogy közeli barátját és nyilasellenes író társát, Lendvai Istvánt 1939. december 28-án egy Gruber Lajos nyilas politikus által felbérelt volt birkózó eszméletlenül verte.³⁰ Maga Budaváry is számos fenyegetést kapott: egy nyilas lap előre közölte gyászjelentését, békét kívánva a *Nemzeti Élet* lapszerkesztőjének poraira (Budaváry erre csak annyit reagált, hogy a közmondás szerint „akit sokszor temetnek, az sokáig él”).³¹ Egy másik nyilas újság közölte, hogy ha hatalomra jutnak, akkor a „föld alá fogják juttatni” Budaváryt, és kisajátítják az újságját.³² Igaz, ő maga sem válogatott, amikor vissza kellett lönni a hungarista lapoknak: mint írta, „az ilyen sajtót agyon kell bunkózní, mint a veszett ebet, mielőtt halálra marna százakat, ezreket, tízezreket”.³³ Utóbbi sora előre látszik vetíteni, ami később a náci megszállás, majd a nyilas puccs során történt, és szintúgy látnokian hat a következő jóslata, melyben azon filozofál, hogy mit is jelentene Szálasi országlása: „Mi történne, ha egyszer uralomra kerülne? Rettenetes még rá gondolni is! A börtönök és vesztőhelyek nem latrokkal telnének meg, de elsősorban a legjobb hazafiakkal, akikre becsületes és sikerekben dús múltjuk és népszerűségük miatt féltékenykednek, vagy akikre azért haragszanak, mert nem azonosítják magukat a mozgalmi nyilas *unte-roffizierek* kótyagos elgondolásaival”.³⁴

Írásaiban magát a „valódi” prohászkaí fajvédelem és nemzetiszocializmus (!) képviselőjének nevezte. Mint *A kisajátított Prohászka* című írásában fogalmazott, az 1927-ben elhunyt katolikus püspök ma kinyúlna sírjából, és felszólalna az „elvetélt hungarizmus” ellen, amely őt citálja.³⁵ Érvelésében a keresztény gyökerekkel egybekötötte az ezeréves magyar államiság eszményét, melyet szerinte a nyilasok „megfeszíteni” készülnek: „Ismerje meg minden igaz honfi és forduljon el iszonyattal a nemzetvesztő rémtől, mely a testvériség álarcában romlásba akarja taszítani a magyar nemzet ezeréves, szent országát!” – írta könyvének előszavában.³⁶ Hasonlóképp érvelt a magyar nemzeti szabadságeszme gondolatának szentségével is, idézve a következő, meghökkentő – ám a nyilas eszmeiségre jellemző – hungarista cikket: „»Le az egyén szabadságával! Pusztuljon az egyén! Le a felekezetek és az egyesületek szabadságával! Le a gondolat szabadságával! Le a munkás szabadságával! Le a család szabadságával! Le a sajtó szabadságával! Le a férfi szabadságával! Le a nő szabadságával! Le a nemzetiségek szabadságával!«” Budaváry konklúziója szerint a nyilasok „lenézik a szabadságot, minden nemzet féltve őrzött, éltető elementumát”.³⁷

kommunistaellenes
nézeteit a háború
után felülbírálta

26 BFL, Budaváry peranyaga. 5., 31–32.

27 BUDAVÁRY: *Gyáva tespedés*. I. m.; Uő.: Osztályöntudat és osztályharc. *Nemzeti Élet*, 1940. szeptember 15. 1.

28 BUDAVÁRY László: Akik csak Codreanuistákkal állnak szóba. *Nemzeti élet*, 1941. november 2. 3.

29 BUDAVÁRY: *Gyáva tespedés*. I. m.

30 [LENDVAI István]: *Nomád leveleiből*. Linea, Bp. 1942. 6., 78–79.

31 BUDAVÁRY László: Egy gyászjelentés margójára. *Nemzeti Élet*, 1941. február 2. 3.

32 ANGAL István: A „Nemzeti Élet” címére. *A Nép*, 1942. december 3. 5.; BFL, Budaváry peranyaga. 14.

33 BFL, Budaváry peranyaga. 12.

34 Uo. 14.

35 BUDAVÁRY: *Zöld bolsevizmus*. I. m. 45–47.

36 Uo. 1.

37 Uo. 14–15., 6–7.

Budaváry László: *Zöld bolsevizmus*
– A nemzetietlen nyilas-mozgalom
hűséges és döbbenetes képe (1941)

Szálasi Ferenc személyével szemben a megannyi, jobboldalról támadható területet – baloldali műveltség, totalitárius és németbarát nézetek, egyházellenesség stb. – figyelmen kívül hagyva lényegében a nyilas vezető örmény származására, szellemi képességeire, illetve vélt vagy valós román, zsidó és szabadkőműves mecénásaira koncentrált. Szálasi „agyalágyult örményként” utalt, aki „véres temetőt” csinál az országból. Mint írta, a nyilasok „a társadalomnak a szemete, alja”.³⁸ Tekintve, hogy Budaváry sosem vette a fáradságot ezen gondolatok tételes kifejtésére, egyáltalán nem biztos, hogy a fenti szavak mögött volt bármi fajta eszmetörténetileg alapozott nyilaskritikus tartalom, vagy szerzőjük csupán véletlenszerű inzultusokkal próbálta kikezdeni ellenfeleit. Utóbbira utalhat, hogy a *Nemzeti Élet* egyik cikkírója szerint nem a nyilas tömegekkel van gond – akiket Budaváry szerint nem szabad elítélni, mert „magyar embereket nem tudunk gyűlölni”³⁹ –, ugyanis támogatóik „99%-a ma sem tudja, mi a »magyar nemzeti szocializmus«”.⁴⁰ Kétértelmű sorai utalhattak arra, hogy a nyilas szavazók nem is ismerik vezetőik gondolatait – vagy, ami valószínűbb, hogy az „igazi” magyar nemzetiszocializmus Budaváry irányzata.

38 BFL, Budaváry peranyaga. 164–165.

39 BUDAVÁRY László: *Az iv... I.m.* 1–2.

40 PATEK Alajos: A nyilas tömegek igazi arca. *Nemzeti Élet*, 1941. február 2. 2.

Még inkább ingoványos talajra lépett Budaváry, amikor azzal vádolta a nyilasokat, hogy szabadkőműves és zsidó segítséget vesznek igénybe. *Merénylet a magyarság ellen* című írásában azzal vádolta meg a nyilasokat, hogy a fenti két – illetve világnézete szerint lényegében azonos – csoport pénzeli őket,⁴¹ lapjának cikkírója, Patek Alajos szerint pedig Szálasi csupán azért volt antiszemita, hogy elterelje a figyelmet „zsidó kapcsairól”⁴² – ismét feltételezve ezzel, hogy a „valódi”, „jó” antiszemiták Budaváry és körei volnának. Ironikus módon a népbíróság nem firtatta Budaváry svábellenes nézeteit,⁴³ azonban megpróbálta támadni Budaváryt annak antiszemita cikkeiért, melyekből csokorra valót gyűjtöttek össze a népügyszek. Ilyenekből pedig éppen elég akadt: egy írásában Istóczy Győző megkésétt zászlóhordozójaként mutatkozott be,⁴⁴ máshol pedig „szent ügynek” nevezte a zsidóellenességet.⁴⁵ Egy cikkében azt írta, hogy az asszimilált zsidó olyan önellentmondás, mint az „aszalt jég”.⁴⁶ Megint máshol Sztálin kommunista antiszemizmusát méltatta.⁴⁷ A népbíróság előtt azt állította, hogy 1920-as beszédének célja a zsidók „nevelése”, „javítása” volt, ám a *Zöld bolsevizmus* lapjain még lelkesen idézte a beszéde után kapott méltató antiszemita leveleket, illetve azt a pletykát, miszerint a zsidó anyák az ő nevével ijesztgetik gyermekeiket.⁴⁸ Hasonlóképp büszke volt baráti kapcsolatára Levatic Lászlóval és Bosnyák Zoltánnal, e két szélsőséges antiszemita értelmiségivel.⁴⁹

méltatta Sztálin
kommunista
antiszemizmusát

ANTISZEMITÁBÓL ZSIDÓMENTŐ?

Ahogy a népbíróság előtt, úgy pályafutása során is többször azt állította, hogy már régen felhagyott az antiszemizmussal – aztán valahogy mégis mindig újra találta kezdeni azt.

1940-ben, de korábban még 1927-ben és 1931-ben is tett efféle nyilatkozatokat: utóbbi szerint „bevallom őszintén, én annak idején a zsidókérdés radikális megoldásának voltam a híve, de most nem szégyellem bevallani, hogy tévedtem és feladom ezért azt az antiszemizmust, amit azelőtt hirdettem”.⁵⁰ Mindez azonban nem lehetett igaz, hiszen még 1941-ben is a zsidók és a nyilasok összemosására tett kísérletet cikkeiben.⁵¹ Az azonban igaz, hogy 1942 után munkásságában hátrébb szorult a zsidóellenesség kérdése,⁵² s ezért Rupert Rezsőnek már nem hazudott, amikor az említett évben így beszélt vele: „Kitért a zsidókérdésre is, erősen hibáztatva a velük való bánásmódot és vagyonuk elvételét. Vádolt a saját régi szerepéről, mint téves útról beszélt”.⁵³ Ezen önvalomása valóban egy szűk, viszonylag tisztán látó radikális jobboldali csoportba helyezi őt.

41 BUDAVÁRY László: *Merénylet a magyarság ellen*. *Nemzeti Élet*, 1940. június 16. 1.; Budaváry: *Zöld bolsevizmus*. I. m. 26.

42 PATEK Alajos: A nyilasbomlás igazi értéke. *Nemzeti Élet*, 1941. szeptember 21. 5.

43 Mig egy korábbi írásában kifejtette, hogy „a zsidóság magyar nyelvű, idegen szellemű, a svábság idegen nyelvű, magyar szellemű” (lásd: BFL, Budaváry peranyaga. 23.), addig egy 1940-es cikkében már arról értekezett, hogy ha Basch Ferenc és népi német mozgalmá nem érzi magáénak a magyar hazát, akkor számukra „itt az alkalom, hogy szívük sugallatát követve oda menjenek, ahol több jogot és kenyeret vélnek találni [...] Most tehát kérdezzük a cikói főhért [azaz Bascht], »mennek vagy nem mennek?» Menniük kell, mert erre vágytak! Menniük kell, mert itt az alkalom! Legalább tisztább lesz a magyar légkör, s zavaró elemektől nem háborítottan, könnyebben megtaláljuk egymás kezét”. Lásd: BUDAVÁRY László: Mennek vagy nem mennek? *Nemzeti Élet*, 1940. január 26. 1–2.

44 BUDAVÁRY: *Zöld bolsevizmus*. I. m. 37.

45 Uo. 5.

46 BFL, Budaváry peranyaga. 22.

47 Uo. 23.

48 BUDAVÁRY: *Zöld bolsevizmus*. I. m. 38–39. Ugyanitt kifejtette, hogy „a zsidók” gengsztertanyákra hívták meg öt barátai nevében, hogy éjjel leszámoljanak vele, és hogy „egy német rabbi” „gyönyörű zsidó lány” meg akarta gyilkolni őt. Egy cikkében kitért a zsidó–nemzsidó vegyes házasságokra: írásában „jó magtalanlanságot” kívánt a zsidó nőkkel élő keresztény férjeknek. BFL, Budaváry peranyaga. 137.

49 BUDAVÁRY László: *Egy gyászjelentés...* I. m. 3.; Érdekességek a hétről. *Egyenlőség*, 1934. július 7. 3.

50 Budaváry. *Egyenlőség*, 1931. június 20. 15.; BFL, Budaváry peranyaga. 37–40., 162.

51 BUDAVÁRY László: Nem csurran, nem cseppen. Válasz a Pesti Újság és a Magyarország Újta támadásaira és gyanúsításaira. *Nemzeti Élet*, 1941. február 2. 4.

52 A *Zöld bolsevizmust* például ismét kiadta 1943-ban, és ez a könyve tartalmazta korábbi zsidóellenes írásainak egy részét is. Igaz, ezekhez hozzá is fűzte, hogy „akkor bolond voltam, akkor örült voltam!” Lásd: BUDAVÁRY: *Zöld bolsevizmus*. I. m. 97.; BFL, Budaváry peranyaga. 231.

53 BFL, Budaváry peranyaga. 39–40.

Ennek igazolására több tanút is sikerült előteremtenie a népbíróságon, akik igazolták a háború és a holokauszt alatt tanúsított emberbarát álláspontját. Garai András arról beszélt, hogy a háború alatt több üldözött volt ezredtársát segítette, s hogy zsidó bajtársai szerették, „mert nagyon rendesen viselkedett velük”. Ugyanő hozzátette, hogy „azt is tudom, hogy a vádlott a zsidósággal szemben megértő magatartást tanúsított a háború folyamán és már a háborút megelőzően is, mert emlékezetem szerint egy alkalommal a *Társadalomban* dr. Klár Zoltán elismerően írt a vádlottról”.⁵⁴ Hasonlóképp vallott Kassziner Jakab, akinek kivételezettségéért Budaváry személyesen járt közben 1943-ban.⁵⁵ Szegő Imréné arról vallott, hogy férjét 1944. október–novemberben Budaváry bújta, és tudott róla, hogy más üldözötteken is segített.⁵⁶ Bán Zoltán egykori ezredtársának szintúgy 1944 októbere és novembere között segített, és mikor az ezredtalálkozókön a zsidótörvények okán elkülönítették a zsidó tiszteket, Budaváry vigasztaló beszédet intézett egykori bajtársaihoz. „A vádlott a zsidó bajtársakkal mindig a legjobb viszonyban volt”.⁵⁷ Kovarcz István hasonlóan azt vallotta, hogy Budaváry egészen a felszabadulásig bújta őt és zsidó nejét, ellenszolgáltatás nélkül.⁵⁸ Soós Géza vallomása szerint Budaváry a *Nemzeti Élet* alkalmazásában tartott zsidó újságírókat azért, hogy így megóvhassa őket.⁵⁹ Zsidóbarát megszólalásaiért a nyilas Pesti Újság a „sárgacsillagos nyilas” címmel tüntette ki – egyben utalva egykori nyilasbarát nézeteire.⁶⁰

Népbíróági anyagának legkülönlegesebb darabja kétségkívül rendhagyó – és Budaváry patetikus stílusát remekül demonstráló – verse, melyet 1944. november 20-án írt. A mű a *Halálmezőn* címet viseli, és „egy vérző magyar szív” írta; az alkotást eredetileg az angol rádióknak akarta átadni, ám végül csak 500 illegális másolatban terjesztette. A versben így írta le Budaváry az ország helyzetét a nyilaspuccs alatt: „Előttünk a halál, mögöttünk a német, / Közöttünk vérszomjas, vad nyilas legények, / A hazaáruló torzkeresztes banda, – / Börtöntöltelék a vezetője, nagyja, – / Véres anarchiát teremtettek itten, / Szálasi, Szálasi, verjen meg az Isten!” Versében szólt a holokausztról is: „Magyarországot még nem érte ily szegény; / Véres zsidó-hullák uton és útfélen; / Kinek a hajszában megrokskad a lába, / Belelő a nyilas, mint veszett kutya / Ártatlan gyermeket, asszonyt, leányt, aggot, / Hajtanak végtelen sorban a bitangok. / Szébbjét odavetik a germán bakának, / Ékszerét és pénzét a nyilas bandának. / Majd a kereszténység s magyarság csújfára, / Mint a vágómarhát viszik a halálba. / Egy vagonba százat, jól lelakatoltan, / A fele elpusztul, úgy rugják le holtan”.⁶¹

Verse a Sztójay-kormány ténykedését figyelmen kívül hagyja, és a deportálásokat a nyilasok nyakába varrja, noha kétségkívül bátor dolog volt részéről Szálasi-ellenes pamfletterjesztésébe fogni 1944 novemberében – és korábban zsidók bűjtatását végezni. Mindazonáltal nem tagadta a népbíróság előtt, hogy ha valamiben, akkor az „elvi alapon” álló antiszemitizmusban valóban bűnös: „Ha ezért bűnhődnöm kell, hát ítéljenek el ezért, de vegyék figyelembe, hogy beláttam tévedésemet és igyekeztem jóvátenni hibáimat”.⁶²

ELLENTMONDÁSOK EMBERE

Budaváry pere sok szempontból ironikus történetet mesél el: a keresztényszocialista politikus imázsát 1920-as antiszemita beszéde alakította ki, amelyről nyilasellenes írásai ellenére sem tudott megfélemlkezni a közélet; valóban folytatott nyilasellenes tevékenységet, ám azt a hungaristákkal sok szempontból azonos ideológiai platformról végezte: az egyetlen kézzelfogható pont, amiben valahol önfeloldást ért el, az antiszemitizmus volt, s végül éppen azért – azaz

⁵⁴ Uo. 43. A Klár-cikk előzménye, hogy 1937-ben Budaváry pénzügyileg támogatott egy szegény zsidó diákot.

⁵⁵ Uo. 44.

⁵⁶ Uo. 44–45.

⁵⁷ Uo. 45.

⁵⁸ Uo. 46.

⁵⁹ Uo. 46–47.

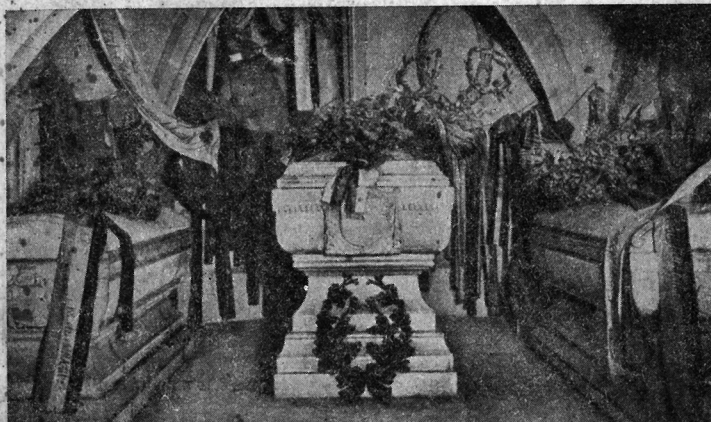
⁶⁰ Uo. 148.

⁶¹ Uo. 164–165.

⁶² Uo. 148.

A KASSAI KRIPTÁBAN

IRREDENTA SZINMŰ EGY FELVONÁSBAN

ÍRTA:

BUDAVÁRY LÁSZLÓ

— Történik 1938. november 10-én —

A NEMZETI ÉLET kiadása

ÁRA: 1 PENGŐ

Budaváry László 1938-as
színdarabjának címlapja

a hazai zsidóság „fasiszta megsemmisítésében való részvételért” – ítélték el tíz év fegyházra.⁶³ Voltaképpen erre a fordulatra utalt Budaváry, amikor így fakadt ki a népbíróság előtt: „Lehetetlen, hogy a közhangulatnak engedve, csak azért, mert engem, mint ébredő magyart ismernek, de nem tudják, hogy mit végeztem és mit tettem éppen a németek, a nyilasok és a háború ellen – úgy intézzenek el, hogy ebből lehetetlen legyen a feltámadás és lehetetlenné tegyék azt, hogy belőlem igazi demokrata harcos váljak!”⁶⁴

Szavainak első fele valóban igazak voltak, míg második fele iskolapéldája annak a taktikázásnak, amivel sok jobboldali, ám nyilasellenes közszereplő kísérletezett a népbíróság előtt: nyilas- és németellenes szövegeiket demokrata hittételként próbálták meg előadni.⁶⁵ A leghelyesebben talán maga Budaváry összegezte önnön álláspontját, mikor kifejtette: a céljai még nyilasellenes korszakában sem változtak – egyszerűen az ország közléte s a „jobboldali” jelző tartalma változott meg: „Nekem tulajdonképpen örülnöm kellene, hogy a nemzet – hosszú éveken át – közönyös arculata jobboldalivá változott, hiszen két évtizedes vágyaim, forró álmaim beteljesedését üdvözölhetem ebben az átalakulásban. Ezért szerveztem az Ébredő-tábort, ezért alapítottam a *Nemzeti Életet*, ezért áldoztam fel minden vagyonomat, erre tettem fel nyugalmamat

⁶³ Uo. 67.

⁶⁴ Uo. 149.

⁶⁵ Vö. Budaváry szavait korábbi cikkének tartalmával: „Megelégtük már a gyötrelmeket, amelyekkel a demokrácia nevében kínoztak! A hazugságok demokráciája! A rablók demokráciája! Szemfényvesztés! Világcsalás!” Uo. 28.

és egészségemet [...] De a nyilas jobboldaliság nem az, amely lelki szemeim előtt élt és küzdelemre serkentett. *Ez a nyilas jobboldaliság a nemzet veszedelme. A zöld bolsevizmus hadserege ők, akik petróleummezővé szeretnék változtatni az országot, amelyre csak egy gyújtószál kell, hogy lángra lobbanjon és elperzsellen minden életet [...]* [S] az eszeveszett tömeg áramlik a pusztulás örvé-nyé felé, amelyben az egész nemzet lelheti dicstelen halálát”.⁶⁶ *Jobbra át!* című 1940-es cikkében pedig arról írt, hogy az ország „jobboldali” jellege ellenére nem tudott azonosulni a közélet lelkületével. „Oly, mily drága, boldog óra! Egységes, keresztény, antiszemita, antibolsevista, nemzeti és szociális, szélsőségesen jobboldali Magyarország! Aranyat adnék annak, aki meg egyetlen baloldali, liberális, zsidóbarát fickót talált hazánkban! Nincs és nem is volt soha! Téved, aki az ellenkezőjét állítja!” – kezdte dicséreteit, majd hozzátette, hogy azonban az, amit ma „jobboldalinak” neveznek, sehol nincsen Verhovay Gyula vagy Istóczy gondolataihoz képest. Mint írta, ezért szembe kell szállnia a nyilas mozgalommal.⁶⁷

Budaváry írásai nélkülözték korábbi fajvédő nézeteinek kritikáját, hacsak a szétszórt – és általában inkább retorikai elemként működő – utalásokat a keresztény alapokra és az ezeréves államiságra nem tekintjük annak. Még akkor sem tudott mást mondani, mint hogy Verhovayhoz és Istóczyhoz kell visszanyúl-nyi, mikor részletes elemzésébe fogott annak a dilemmának, mely újabb közéleti tevékenysége mögött végig meghúzódott – nevezetesen amikor a „rég” és „új” jobboldal szembenállásáról, a „jobboldal” fogalmának megváltozásáról értekezett. Tevékenysége egyértelműen romboló hatással volt a nyilas törekvésekre, hiszen a nyilas tagság kételyeivel személyesen kereste fel őt, a nyilas lapok egymással is vitába szálltak könyve felett, és állítólag még egy rabbi is kért egy példányt munkájából.

Konklúzióként elmondható, hogy Budaváry szónokként és publicistaként patetikus és sokszor fantáziátlan volt, íásaiban rendre ismételte önmagát, és nem egyszer fogott önsajnáló vagy öntömjénező élettrajzi fejtegetésekbe. Pályája tevékenységének egy jelentős részét a nyilas mozgalom megtörésének szentelte, azonban csúsztatás lenne elsiklani azon tények felett, hogy a zsidótörvényeket meghozó hivatalos iránnyal már látott gondot, ahogy nyilasellenes támadásai is híján voltak a koherens szellemi alapnak. Megannyi ponton ugyanis egyetértett a hungarista eszmeiséggel, és éppen azokon a felületeken nem támadta a nyilas politikát, melyek a legkínálkozóbbak lettek volna jobboldalról. Elhangzott ellenben sok más érv – románbarátság, a fajvédelem elárulása, zsidó pénz és szabadkőműves kapcsolatok –, melyeket a legnagyobb jóindulattal sem

lehetne konzervatív kiállásként értékelni. Ezek sokkal inkább egy zsigerien rosszindulatú és primitív ösztönökre építő tömeg és olvasótábor meggyőzésére irányultak – noha nem vitatandó, hogy nyilván ezeket a köröket is meg kellett győzni Szálasi nézeteinek téves mivoltáról. Mindazonáltal Budaváry munkássága éppen azokat a szilárd eszmepolitikai alapokat nélkülözte, melyek egy-

értelműen elválasztották volna írásait és beszédeit a nyilas körök gondolataitól – végső soron a *Zöld bolsevizmus* sem más, mint egy hangzatos, ám félrecsúszott támadás, melynek egyes sorai akár a hungarista folyóiratokban is megfértek volna programpontként. Életútja azonban történeti kiegészítésre szorul a holokauszt alatti tevékenységével, mely kiemeli őt a korábban szélsőjobboldalon politizáló, antiszemita politikusok sorából (lásd embermentés és deportálások szidó költeménye). Budaváry, akit a szakirodalom és a népszerűítő irodalom eddig csupán korai, szélsőséges munkássága alapján ítelt meg, mint minden történelmi szereplő, megérdemli az árnyalt és objektív bemutatást. Tanulmányunk ilyen értelemben kívánt hozzáadni Budaváry élettrajzához. ■

66 BUDAVÁRY: *Zöld bolsevizmus*. I. m. 119.

67 BUDAVÁRY László: *Jobbra át! Nemzeti Élet*, 1940. július 21. 1.

**a legnagyobb jóindulattal
sem lehetne konzervatív
kiállásként értékelni**

